

Повреде на радном месту и интернационални стандарди заштите здравља радника

И. Миков,¹ М. Главашки-Краљевић,² Ј. Црепуља³

Увод

Повреде на раду имају велики социјално-медицински и економски значај јер су чест узрок смртности, инвалидности, одсуствовања са посла, директно утичу на профитабилност, као и рационално, квалитетно и економски оправдано извршавање радних обавеза.^{1,2}

Дефиниција повреде на раду

Према савезном Закону о основама пензијског и инвалидског осигурања, повредом на раду сматра се повреда осигураника која се догоди у просторној, временској и узрочној повезаности са обављањем посла по основу кога је осигуран, проузрокована непосредним и краткотрајним механичким, физичким или хемијским дејством, наглим променама положаја тела, изненадним оптерећењем тела или другим променама физиолошког стања организма.³

Повредом на раду сматра се и повреда коју осигураник, запослени, претрпи при обављању посла на који није распоређен, али који обавља у интересу послодавца код кога је запослен. Повредом на раду сматра се и повреда коју осигураник претрпи на редовном путу од места становања до места рада или обрнуто, на путу предузетом ради извршавања службених послова и на путу

предузетом ради ступања на рад, као и у другим случајевима утврђеним Законом. Такође, повредом на раду сматра се и обољење осигураника које је настало непосредно или као искључива последица неког несрећног случаја или више силе за време обављања посла по основу кога је осигуран или у вези с њим, затим повреда коју осигураник претрпи у вези са коришћењем права на здравствену заштиту по основу повреде на раду и професионалне болести, као и повреда коју осигураник претрпи учествујући у акцијама спасавања или одбране од елементарних непогода, у војној вежби, на радном кампу или такмичењу и на другим пословима и задацима за које је Законом утврђено да су од општег интереса.³

У нашој земљи обавезно је пријављивање повреда на раду како по актуелним тако и по раније важећим прописима, а основни извор података за статистичко праћење и епидемиолошко проучавање повреда на раду је Пријава о повреди на раду.⁴ Образац пријаве садржи податке о предузећу, податке о повређеном, као што су пол, животна доб, укупни и експозициони радни стаж, податке о пословима које је радник обављао у моменту настанка повреде, времену и месту повреде на раду, податке о повреди на раду са детаљним описом догађаја, узрока, извора и начина настанка повреде и мерама заштите на раду, податке о очевицу, податке о непосредно одговорном раднику и извештај лекара.⁵

¹ Проф. др сц. мед Иван Миков, лекар специјалиста медицине рада, Завод за здравствену заштиту радника, Медицински факултет Нови Сад.

² Прим. мр сц. мед Мирјана Главашки-Краљевић, лекар специјалиста медицине рада, Завод за здравствену заштиту радника, Медицински факултет Нови Сад.

³ Прим. мр сц. мед Јагода Црепуља, лекар специјалиста медицине рада, Завод за здравствену заштиту радника, Медицински факултет Нови Сад.

Класификовање повреда на раду

Повреде на раду веома ретко настају дејством једног трауматогеног фактора. Фактори који доводе до настанка повреда на раду или узроци повређивања шематски се могу сврстати у две велике групе: људски фактор и фактори који потичу из радне и животне средине.

Сматра се да је људски фактор најзначајнији у настанку повреда уопште и повреда на раду. Треба узети у обзир карактеристике личности повређеног, као и његове физичке и психичке могућности. Године старости, дужина радног стажа и искуство, адаптација нових радника или адаптација старих радника на нове послове, акутне и хроничне болести, стрес, штетне навике (алкохолизам, наркоманија и др.), телесне карактеристике, личност радника, мотивација за рад спадају у групу значајних субјективних фактора који доводе до повреда на раду.¹

У циљу униформне обраде и лакшег упоређивања професионалног трауматизма уведена је Интернационална класификација повреда на раду према узроку, начину настанка, материјалном узрочнику или извору повреде.⁶

Најчешћи узроци повреда на радном месту су неисправност машина и других уређаја, неадекватно одржавање машина, уређаја и алата, незаштићени покретни делови машина, шиљати и оштри делови алата и прибора, рад на висини, клизави и неравни подови, закрченост радилишта, нарочито пролаза за људе, неисправност транспортних путева, рад са неисправним електричним инсталацијама, запаљивим и експлозивним материјама и отвореним пламеном, неповољни услови рада као што су лоша осветљеност, микроклиматски и климатски услови, елементарне непогоде, бука и др. Неадекватна организација рада може проузроковати повређивање директно или индиректно доводећи до замора или премора, и последично до појаве пропуста и грешака при раду. Непопштовање утврђених упутстава за обављање послова и препоручених мера заштите и не-

ношење личних заштитних средстава представља важан узрок настанка тешких и смртних повреда на раду. Фактори из животног окружења радника, као што су проблеми у породици, свађе, конфликти, болести, лоши међуљудски односи у предузећу, незадовољство послом или платом могу довести до пада концентрације при обављању посла и појаве грешака при раду.⁵

Најчешћи начини повређивања су пад лица, пад предмета, ходање по нечем, удар о нешто или судар са предметом, укљештење предметом или између предмета, претерано напрезање или погрешни покрети, излагање или додир са екстремним температурама, излагање електричној струји, штетним материјама или радијацијама, и остали начини који нису наведени на другом месту.^{1,7}

Извор повређивања је материјални агенс, материја или предмет одакле потиче повређивање. Извор повреда на раду или материјални узрочник повређивања су предмети, материје и жива бића која су дошла у непосредни контакт са телом или делом тела радника и изазвали повреду. Материјални узрочници повређивања су класификовани у следеће групе: машине (погонске, машине за обраду метала, дрвета, пољопривредне машине), средства за транспорт и вертикални пренос (дизалице, превозна средства за шински, друмски, водени саобраћај и ваздухоплови), остала средства (судови под притиском, расхладни уређаји, електричне инсталације и оруђа, пећи, ручна оруђа), материјал, супстанце и радијације (експлозивни, прахови, гасови, течности, хемијски производи, радијације), радна средина (спољашња, унутрашња, подземље) и други узрочници који нису сврстани на другом месту. У зависности од привредне гране и врсте делатности предузећа било би добро да се појединачно начине специфичне класификације извора повређивања.^{1,7}

Из извора и начина повређивања на раду, који су специфични за привредну делатност и радно место повређеног радника, проистиче природа повреда на раду. По природи повреде могу бити: преломи, ишчашења, уганућа и натегнућа, комоције и унутрашње повреде,

контузије и пригњечења, ампутације и енуклеације, лацерације и отворене ране, оштећења страним телом, опекотине, топлотни удар, промрзLINE, сунчаница, радијациони синдром, акустичка траума, експлозивне ране, давлeње, угушење притиском или због недостатка кисеоника, оштећења електричном струјом, акутна тровања и вишеструке повреде. Могу бити оштећени поједини делови тела, поједини органи и органски системи. Повреде некад могу бити веома тешке, те представљају опасност по живот, здравље, радну способност и квалитет живота повређеног. Природа и локализација повреда на раду класификују се према међународној класификацији болести, повреда и узрока смрти.⁸ Природа повреда на раду и локализација повреда у најужој је вези са врстом делатности предузећа и специфичним ризицима који су везани за одређено радно место. Према локализацији повреде се могу поделити на повреде главе и врата, повреде грудног коша и трубуха, горњих и доњих екстремитета, и повреде општег карактера, нпр. акутна тровања.²

Стопе повређивања на раду су различите у појединим земљама и више су у неразвијеним земљама. У земљама у развоју, као што је и наша, пријављивање повреда на раду код којих не долази до смртног исхода је инсуфицијентно, те су због тога добијене инциденце повређивања ниже од реалних. Зато Међународна организација рада (МОП) анализу повреда са смртним исходом, чије је пријављивање поузданије, узима као основ за процену укупног повређивања на раду у земљама у развоју.⁹

При овим проценама МОП-а не узимају се у обзир повреде које настају при доласку и одласку са посла и на службеном путу, због превасходног утицаја других фактора, који нису везани за радно место, односно у чијем настанку је доминантан утицај фактора специфичних за саобраћајни трауматизам (возило, пут, временски услови, други учесници у саобраћају).^{9,10}

Највише стопе повреда са смртним исходом забележене су у пољопривреди и грађевинарству.^{11,12,13}

Конвенције Међународне организације рада

Конвенције Међународне организације рада (МОП) изузетно су значајна међународна акта која регулишу област безбедности и здравља на раду и међународну сарадњу у овој области. Конвенције полазе од принципа да национално законодавство мора да пропише право запослених на безбедне и здраве услове рада на свим радним местима и у свим радним срединама, као и обавезу запослених да сарађују са послодавцем како би допринели безбедности и здрављу на раду.

Конвенција МОП бр.167. о безбедности и здрављу у грађевинарству примењује се на све активности у грађевинарству, то јест на високоградњу, нискоградњу, монтажу и демонтажу, укључујући и сваки поступак, радњу или транспорт на грађевинском градилишту. Она предвиђа да све одговарајуће мере предострожности треба да буду донете како би све радне средине биле безбедне и без опасности по безбедност и здравље радника. Налаже се предузимање превентивних мера уколико је радник изложен физичкој, хемијској или биолошкој професионалној штетности која му може угрозити здравље. Наведено је да треба опасне агенсе заменити мање опасним, применити техничке мере заштите у вези са машинама, уређајима, опремом или поступцима, а ако то није могуће, онда се примењују друге ефикасне мере као што је коришћење индивидуалне заштитне опреме и заштитне одеће. Водећи рачуна о природи посла и ризицима на радном месту, послодавци морају бесплатно да обезбеде индивидуалну заштитну опрему и одговарајућу заштитну одећу и да се увере да је радници правилно користе. Радници морају имати обавезу да је исправно користе и да се о њој брину.¹⁴

Сходно наведеној конвенцији радници морају да буду довољно и у одговарајућој мери информисани о могућим опасностима од несрећа на радном месту и угрожавања здра-

вља којима могу да буду изложени у својој радној средини и морају бити обавештени о средствима која су им на располагању како би спречили ове опасности, као и да су за то стручно обучени. Национално законодавство треба да предвиди да се у прописаном року надлежном органу пријаве несреће на раду и професионална обољења.¹⁴

На националном нивоу код нас извршена је имплементација ове Конвенције и напредак у овој области доношењем Правилника о заштити на раду при извођењу грађевинских радова, којим се прописују посебне мере и нормативи који се примењују при извођењу грађевинских радова.¹⁵

Пољопривреда, као и грађевинарство, један је од сектора привреде са највећим ризиком по здравље радника не само у земљама у развоју, већ и у индустријски развијеним земљама, нарочито када су у питању повреде на раду.^{13, 16, 17}

Упркос томе, пољопривреда је и сектор коме се већ традиционално не посвећује довољно пажње. Процењује се да је само пет одсто пољопривредних радника у свету обухваћено надзором од стране инспекције рада и да има неку законску заштиту на свом радном месту.¹⁸

Међународна организација рада усвојила је Конвенцију број 184. о заштити и здрављу у пољопривреди. Ово је први свеобухватан интернационални стандард заштите и здравља у овом сектору и треба да представљају универзални оквир за развој одговарајућих националних регулатива. Главна питања која разматра Конвенција су: процена ризика, превентивне мере, мере заштите у вези са безбедним радом са машинама, руковање и транспорт материјала, рад са хемијским супстанцама и животињама и надокнада у вези са повредама на раду и професионалним болестима.⁷

Конвенција број 184. Међународне организације рада обавезује државе чланице да обезбеде адекватан систем инспекције радних места у пољопривреди. Предвиђено је да радници у пољопривреди треба да буду обухваћени осигурањем у случају повреда на

раду, професионалних обољења и инвалидности, односно да им се обезбеди накнада која није мања од оне коју добијају радници у осталим секторима привреде. Радници на одређено време, као и сезонски радници у пољопривреди, треба да су у потпуности изједначени са стално запосленима када су у питању мере заштите на раду односно заштита њиховог здравља.¹⁹

Наводи се да радници у пољопривреди имају право да буду информисани и консултовани како у вези са својом заштитом и здрављем, тако и у вези са ризицима. Међутим, дужни су и да поштују прописане мере које се односе на безбедан рад и заштиту свога здравља и да у вези са тим сарађују са послодавцем.¹⁹

Доношењем Закона о безбедности и здрављу на раду који је ступио на снагу 2005. године успостављен је нови систем безбедности и здравља на раду чији је основни циљ унапређивање културе рада и смањења повреда на раду, професионалних обољења и обољења у вези са радом.⁴

Препознајући да повреде на раду, професионална обољења, поготово при смртном исходу имају негативне последице по продуктивност и по привредни и друштвени развој, а да је заштита здравља радника њен основни циљ, Међународна организација рада је донела Конвенцију број 187. о промотивном оквиру безбедности и здравља на раду која се сада налази у процесу ратификације у нашој земљи.²⁰

Конвенција обавезује све чланице да промовишу право радника на безбедно и здраво радно окружење кроз формулисање националне политике. Промоција треба да се спроводи кроз следећа основна начела: процена професионалних ризика и опасности на раду; борба против професионалних ризика или опасности на извору; развој националне превентивне културе безбедности и здравља на раду, која укључује информисање и обуку. Неопходни су механизми за обезбеђење поштовања националних закона и прописа, укључујући и системе инспекције, као и програми за промоцију на нивоу

предузећа, сарадња између пословодства, радника и њихових представника као битног елемента превентивних мера у вези са радним местом.²⁰

Конвенција о промотивном оквиру безбедности и здравља на раду обавезује све чланице које је ратификују на промоцију сталног побољшања безбедности и здравља на раду у циљу превенције повреда на раду, професионалних обољења и обољења у вези са радом.²⁰

Закључак

Међународне конвенције које доноси Међународна организација рада у области заштите на раду представљају најважнија законодавна акта у овој материји. Оне омогућавају националним законодавствима успостављање ефикаснијег целокупног система заштите на раду и имају посебан значај у доношењу националних законских и подзаконских аката.

Литература

1. Савић М. Професионални трауматизам. У: Видаковић А. (ур.) Медицина рада II. Београд: Удружење за медицину рада Југославије, 1997: 915-25.
2. Мачванин Н., Миков И., Главашки М.: Оцењивање радне способности радника са последицама повреда на раду. У: Павловић М., Видаковић А. (ур.) Оцењивање радне способности. Београд: Елвод-принт, 2003: 287-92.
3. Закон о основама пензијског и инвалидског осигурања. „Службени лист СРЈ“ број 34/2003.
4. Закон о безбедности и здрављу на раду. „Службени гласник РС“ број 101/2005.
5. Миков МИ., Миков И.: Медицина рада. Нови Сад: Ортомедикс, 2007.
6. US Department of Labour, Bureau of Labour statistics. Occupational injury and illness classification structures. Washington: US Department of Labour, Bureau of Labour statistics, 1992.
7. Миков М.: Практикум из медицине рада. Нови Сад: Ортомедикс, 2006.
8. Савезни завод за заштиту и унапређење здравља. Међународна класификација болести, повреда и узрока смрти – 10. ревизија. Београд: Савремена администрација, 1996.
9. Takala J. Global estimates of fatal occupational accidents. Epidemiology 1999; 10: 640-6.
10. Савић М.: Саобраћај. У: Видаковић А. (ур.) Медицина рада. Београд: Удружење за медицину рада Југославије, 1996: 438-46.
11. McCrudy SA, Carroll DJ. Agriculture injury. Am J Ind Med 2000; 38: 463-80.
12. Ore T, Stout NA. Traumatic occupational fatalities in the U.S. and Australian construction industries. Am J Ind Med 1996; 30: 202-6.
13. Glavaški M, Mikov I, Savić M, Lugumerski M, Arsić M. Fatal Occupational Injuries in Yugoslavia: 1990 to 1999. J Occup Health 2003; 45: 127-30.
14. ILO. Convention No. 167: Safety and health in construction. Geneva: International Labour Office, 1988.
15. Правилник о заштити на раду при извођењу грађевинских радова. „Службени гласник РС“, број 53/97.
16. Mikov I, Mikov M, Mikov MI. State and problems of health protection in connection with the use of pesticides in agriculture of Vojvodina. Agric Med Rur Health 1996; 20(1): 19-22.
17. Главашки М., Миков И., Јоцић Н., Лугумерски М.: Повреде на раду у пољопривреди у Аутономној покрајини Војводини у периоду 1991-1997. године. Трактори и погонске машине 1999; 4(2): 125-31.
18. Јоцић Н., Савић М., Миков И.: Мере превенције при експозицији пестицидима и законска регулатива. У: Јоцић Н. (ур.) Професионална токсикологија пестицида. Нови Сад: Завод за здравствену заштиту радника, Секција за медицину рада ДЛВ-ДЛВ, 2002: 156-72.
19. ILO. Convention No. 184: Safety and health in agriculture. Geneva: International Labour Office, 2001.
20. Convention No. 187: Promotional framework for occupational safety and health. Geneva: International Labour Office, 2006.